СОТ САРАПТАМАСЫ ЖӘНЕ ӘДІЛ СОТ ТӨРЕЛІГІ

«EXPERTUS» журналының қонағы - Астана қаласының әкімшілік құқық бұзушылықтар жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының судьясы Эльвира Назымбекқызы Уразамбетова сот сараптамасының маңыздылығы, оның сот шешіміне ықпалы және қазіргі даму деңгейі туралы өз тәжірибесіне сүйене отырып ой бөліседі.

Эльвира Назымбекқызы, сіздің судья мамандығын таңдауыңызға не әсер етті?

Құқық саласына деген қызығушылық мектеп қабырғасынан бастау алды - заңның қоғамдық тәртіпті қалай реттейтіні, адам тағдырына қалай әсер ететіні мені ерте кезден қызықтырды. Университетте оқып жүргенде әкімшілік құқық саласы ерекше назар аудартты, өйткені бұл сала абстрактілі теория емес, күнделікті өмірдің тікелей көрінісі. Мамандандырылған ауданаралық сотта қызмет ету - бұл нақты саланы тереңдете зерттеуге, сол саладағы сот практикасын қалыптастыруға мүмкіндік береді, ал судья лауазымы - қоғамдық сенімнің символы деп есептеймін және жауапкершілігі де қатар орын алады.

СОТ САРАПТАМАСЫНЫҢ НЕГІЗГІ МАҚСАТЫ

- **Арнайы білімді қажет ететін мәселелер бойынша объективті негіз ұсыну**
- **Істің фактілерін ғылыми тұрғыдан дәлелдеу**
- **Сот шешімінің заңдылығы мен әділдігін қамтамасыз ету**
- **Қоғамдық сенім мен әділ сот төрелігін нығайту**

Сіздің ойыңызша, сот шешімін шығаруда сот сараптамасының рөлі қандай және сарапшының қорытындысы қаншалықты жиі негізгі дәлел болып табылады?

Сот сараптамасы – судьяның арнайы білімді қажет ететін мәселелерде объективті негізге сүйенуіне мүмкіндік беретін маңызды құрал болып табылады. Әкімшілік істерде, әсіресе экология және санитарлық нормаларға қатысты дауларда сараптамасыз шешім шығару іс жүзінде қиын.

Жол-көлік оқиғаларына қатысты істерде сараптаманың рөлі айрықша. Мұнда бір ғана жалпы зерттеу емес, бірнеше бағыт бойынша кешенді сараптамалар жүргізіледі: оқиға мән-жайларын көлік-трасологиялық зерттеу, көлік құралының техникалық жай-күйін анықтау, сондай-ақ жол жабыны мен жол жағдайларының техникалық сипаттамасын зерттеу. Бұл бағыттардың әрқайсысы жеке мән-жайды айқындайды, алайда істің толық көрінісін қалыптастыру үшін олардың нәтижелерін бірлікте бағалау маңызды.

Сараптама соттың техникалық сипаттағы білім жетіспеушілігін толықтырып қана қоймай, шешімнің ғылыми негізділігін қамтамасыз етеді, сол арқылы оның заңдылығы мен әділдігіне ықпал етеді.

Сарапшының қорытындысы, әсіресе жол-көлік оқиғаларына қатысты істерде, маңызды дәлелдемелердің бірі болып табылады. Мысалы, көлік-трасологиялық зерттеулер немесе техникалық жай-күйді анықтау нақты әрі объективті деректер береді. Мұндай сараптамалар істің объективті көрінісін қалыптастыруға ықпал етеді. Сондықтан оның дәлелдемелік маңызы өте жоғары.

Сарапшы қорытындысы сотта қаншалықты маңызды дәлел болып табылады?

Сарапшының қорытындысы соттағы маңызды дәлелдемелердің бірі болып табылады, әсіресе арнайы білімді талап ететін істерде. Дегенмен, ол басқа дәлелдемелермен бірге кешенді түрде бағаланады. Яғни сараптама шешуші рөл атқаруы мүмкін, бірақ ол жалғыз негіз ретінде қарастырылмайды.

Қандай жағдайларда сот сараптамалық қорытындыны сын көзбен бағалайды және тәжірибеде оның осал жақтары көбіне неден көрінеді?

Егер сараптамалық қорытындыда қайшылықтар, жеткіліксіз негіздеме немесе зерттеу нәтижелерінің әлсіз дәлелдік базасы байқалса, сот оны сын көзбен бағалайды. Сондай-ақ қорытынды басқа іс материалдарындағы дәлелдемелермен сәйкес келмеген жағдайда немесе сарапшы қолданған әдістеме дұрыс не толық пайдаланылмаған кезде күмән туындайды. Мұндай жағдайларда қосымша немесе қайталама сараптама тағайындалуы мүмкін.

Тәжірибеде сараптамалық қорытындылардың осал тұстары көбіне қолданылған әдістемелерге сілтемелердің жеткіліксіздігімен, зерттеу кезеңдерінің толық ашылмауымен немесе қорытындының жеткілікті түрде негізделмеуімен байланысты болады. Дегенмен, сот пен сарапшылар арасындағы өзара түсіністік пен кәсіби коммуникация күшейген сайын сараптама сапасы да тұрақты түрде артып келеді.

> *«Сараптама сот шешімінің ғылыми негізділігін қамтамасыз етеді және әділ сот төрелігінің ажырамас бөлігі болып табылады»*

Түсінікті, ал сарапшы қорытындыларының логикасы мен негізділігі қаншалықты маңызды?

Бұл - сарапшы қорытындысының мазмұнындағы ең маңызды талаптардың бірі. Тұжырым зерттеу нәтижелерінен логикалық түрде туындауы тиіс, яғни сарапшы неліктен дәл осындай қорытындыға келгенін соттың толық түсінуіне мүмкіндік болуы керек. Жақсы құрылымдалған, логикасы айқын қорытынды - бұл сот процесін жеделдетеді, тараптардың сенімін арттырады және түпкі нәтижеде әділ шешімнің қабылдануына тікелей ықпал етеді.

Сараптама тағайындау кезінде қандай мәселелер туындайды?

Мамандандырылған сарапшыларды, әсіресе арнайы бейінді мамандарды іздеу кейде уақытты талап етеді. Бұл – жүйенің дамып келе жатқанын көрсететін факторлардың бірі. Сонымен қатар сараптама жүргізу мерзімдерін сотта істі қарау мерзімдерімен үйлестіру де назар аударуды қажет ететін өзекті мәселе болып қала береді.

Аталған қиындықтар сот жүйесі мен сараптама мекемелері арасындағы өзара іс-қимылды одан әрі жетілдіру қажеттігін көрсетеді және олардың ынтымақтастығын нығайтуға ықпал етеді.

Сот пен сарапшылар арасындағы өзара әрекеттестікті қалай жақсартуға болады және Қазақстандағы сот сараптамасының даму деңгейін қалай бағалайсыз?

Сот пен сарапшылар арасындағы өзара іс-қимыл үнемі дамып келеді. Бұл үдерісте заманауи технологиялар мен нақты әдістемелер маңызды рөл атқарып, олардың байланысын одан әрі нығайтады. Ақпарат алмасу жедел әрі ашық түрде жүзеге асырылады, бұл өз кезегінде сот төрелігінің сапасын арттыруға ықпал етеді.

Қазақстанда, әсіресе жол-көлік оқиғалары бойынша сот сараптамасы біршама дамыған жүйе ретінде қалыптасқан. Сараптамалардың бағыттарға бөлінуі олардың сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Қолданыстағы нормативтік-құқықтық база, соның ішінде «Сот-сараптама қызметі туралы» заң, бұл саланың тұрақты дамуына негіз болып отыр.

Жалпы алғанда, сот сараптамасының даму деңгейі жоғары және болашағы зор. Мамандандырылған сараптама орталықтарының желісі кеңейіп, кадрлық әлеует те нығайып келеді. Сонымен қатар цифрлық технологиялар мен жаңа әдістерді енгізу қарқынының артуы Қазақстан сот сараптамасының халықаралық стандарттарға жақындап келе жатқанын көрсетеді.

Жалпы іс жүргізу барысында ақиқатты анықтауда сарапшының рөлі қандай?

Сарапшы іс жүргізу барысында ақиқатты анықтауда маңызды рөл атқарады. Ол арнайы ғылыми және техникалық білімін пайдалана отырып, істің мән-жайын жан-жақты зерттеуге және күрделі мәселелерді түсіндіруге көмектеседі. Бұл сотқа дәлелдемелерді дұрыс бағалап, негізделген шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Сарапшының кәсібилігі мен объективтілігі істі жан-жақты, сапалы қарауға және ақиқатты анықтауға тікелей ықпал етеді.

Сараптамаға цифрлық технологиялар мен жасанды интеллектті енгізуге қалай қарайсыз?

Әрине, жасанды интеллект талдау үдерісін жеделдетіп, адам факторынан туындайтын қателіктерді азайтуға ықпал ете алады. Цифрлық құралдардың сотта дәлел ретінде қолданылуын реттейтін нормативтік база қалыптасқан сайын, бұл технологиялар сот сараптамасын жаңа деңгейге көтереді деп сенемін.

Сарапшылар үшін бірыңғай әдістемелер болуы тиіс пе?

Бірыңғай әдістемелердің болуы өте маңызды. Бұл сараптамалардың бірізділігін және сапасын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар қорытындылардың сенімділігін арттырады. Бұл сот тәжірибесінде тұрақтылық пен әділдікті нығайтуға ықпал етеді.

Бір сөйлеммен: сапалы сот сараптамасы дегеніміз не?

Сапалы сот сараптамасы – сарапшының ғылыми негізделген әдістеме бойынша жүргізген, нақты заңдық маңызы бар сұраққа логикалық әрі дәлелді жауап беретін, сот шешім қабылдауына сенімді негіз болатын объективті зерттеу.